

IDR

Institutul Diplomatic Român

www.idr.ro

POLICY PAPER

Seria Policy Paper
cuprinde texte bazate
pe surse publice.
Opiniile exprimate
reprezintă punctele
de vedere ale
autorilor.

Institutul Diplomatic Român

Policy Paper nr. 15 / 2015

Dreptul la fericire ca drept al popoarelor.
Corelația cu dreptul popoarelor la
dezvoltare

Dr. Mădălina Virginia Antonescu

ISSN 2285 – 8938
ISSN-L 2285 – 8938

București 2015

Dreptul la fericire ca drept al popoarelor. Corelația cu dreptul popoarelor la dezvoltare¹

Dr. Mădălina Virginia Antonescu

Abstract: *Progressive shift towards a global society, at the beginning of XXIst century, due to the challenges of globalization, inspires the need for modification, improvement and adaptation of the contemporary international law. For this reason, within the present paper, after showing briefly some aspects linked to the complex legal content of the right to happiness (the spiritual and material dimensions), by proving that it is difficult to measure happiness, both at individual as collective levels, and that it is also, difficult to transform happiness from a philosophical concept into a juridical-political one, we'll make some observations about the legal connections established between the right to happiness and some rights recognized in international law as "rights of peoples". We note within this category the right of peoples to development, where even the concept of "development" itself has suffered, in last decennials, a major transformation, by knowing an extension of its content, inspired by innovative concepts as "sustainable development", "human development" or "environmental security". Within the present paper, we propose also, a juridical regulation at regional and international levels (through a treaty or a resolution of UN General Assembly) of a right to happiness recognized to the peoples, surpassing thus, the subjective, individual level of this right, such it is conceived in present. This new collective right is designed to realize a multi-dimensional connection between the state of happiness for the peoples of XXIst century global society, and the need to solve global issues affecting the mankind today (protection of environment, preserving peace and stability at international level, eradication of poverty, hunger, chronic diseases, intensification of international cooperation in order to reduce the disparities between wealthy industrialized North and under-developed South).*

¹ Articolul de față reprezintă doar opinia personală a autoarei și nu implică în niciun fel o altă persoană fizică sau persoană juridică. Toate drepturile asupra prezentului text, rezervate. Citările din prezentul text se fac cu precizarea autorului și a sursei complete.

Rezumat: *Trecerea progresivă la o societate globală, la începutul sec. XXI, sub impulsul provocărilor globalizării, duce și la nevoia de modificare, de îmbunătățire și adaptare a actualului drept internațional. În acest sens, în prezentul material, după ce expunem pe scurt câteva aspecte legate de conținutul juridic complex al dreptului la fericire (dimensiunea spirituală și dimensiunea materială), arătând că este dificil de măsurat fericirea, atât la nivel de individ cât și la nivel de popor dar și de transformat un concept filozofic într-un concept politico-juridic, vom face anumite observații legate de conexiunile juridice stabilite între dreptul la fericire și anumite drepturi recunoscute de dreptul internațional ca "drepturi ale popoarelor". Printre acestea se numără și dreptul popoarelor la dezvoltare, conceptul de "dezvoltare" însuși suferind în ultimele decenii o modificare a sa, în sensul extinderii conținutului său prin conexiunea cu sintagme inovatoare precum "dezvoltare durabilă", "dezvoltare umană", "securitatea mediului". În material, propunem totodată, reglementarea juridică la nivel regional și internațional (printr-un tratat sau rezoluție a AG.ONU) a unui drept la fericire al popoarelor, care să depășească nivelul individual, subiectiv, al dreptului la fericire, așa cum se conturează acesta în prezent. Acest nou drept colectiv este desemnat să realizeze o apropiere multi-dimensională între starea de fericire a popoarelor societății globale a sec. XXI și nevoia de soluționare a unor probleme globale ce afectează în prezent întreaga umanitate (protecția mediului înconjurător, prezervarea păcii și stabilității internaționale, eradicarea sărăciei, a malnutriției și a bolilor, intensificarea cooperării internaționale pentru reducerea decalajelor dintre Nordul industrializat și Sudul sub-dezvoltat).*

Cuvinte-cheie: *dreptul la fericire, drepturile omului, drept individual, drept colectiv, dreptul popoarelor la dezvoltare, dreptul popoarelor la fericire, dezvoltare durabilă*

Key-words: *right to happiness, human rights, subjective right, collective right, right of peoples to development, right of peoples to happiness, sustainable development*

1. Dreptul la fericire, ca un drept complex în materia drepturilor omului: un drept individual dar și un drept colectiv

Având o consacrare destul de recentă², dreptul la fericire este considerat în doctrina de drept internațional ca un drept având un *conținut juridic complex*, presupunând atât o subtilă, personală dimensiune spirituală, cât și o dimensiune materială (aspectul denumit ”satisfacția vieții”/life satisfaction sau well-being”/starea de bunăstare) mai ușor de măsurat prin diferiți indici numiți ”indicii fericirii”³.

Uniunea Europeană (ca și alte organizații internaționale) a încercat măsurarea stării de fericire a cetățenilor europeni din statele membre UE, utilizând diferiți ”indici de fericire” (desigur, în ceea ce privește *latura materială a vieții* după parametrii standardelor de viață ai societăților începutului de secol XXI)⁴ însă trebuie spus că starea de fericire rămâne una complexă, subtilă, dificil a fi încadrabilă în anumiți parametri.

Printre indicii de fericire folosiți pentru a determina un conținut material al dreptului la fericire (însă privit ca drept colectiv, deoarece determinarea stării de fericire se face, prin acești indici de fericire, la *nivelul de populație al unei țări*) regăsim: accesul liber la tehnologie (la internet, îndeosebi); rata alfabetizării populației acelei țări; nivelul de consum al populației; nivelul de șomaj; accesul la educație primară; participarea la viața politică a femeilor și implementarea principiului non-discriminării între sexe; rata de mortalitate infantilă; starea de sănătate a mamelor; accesul liber la resurse de apă potabilă; vârsta de pensionare; rata criminalității și a infracționalității în raport cu populația etc.⁵. Prin aceasta, se observă că indicii de fericire folosiți în barometrele măsurând ”starea de bunăstare” sau ”satisfacția vieții” intră în procesul de conturare a conținutului dreptului la fericire *ca drept colectiv (raportat la populațiile unor țări)* și nu doar privit ca drept individual.

² Inițiativa Buthanului, în urma căreia s-a materializat consacrarea juridică la nivel internațional, sub egida ONU (prin rezoluția UNGA din iulie 2011, nr. 66/281) a dreptului la fericire al persoanelor, ca drept al omului, considerat de unii ca drept din generația a IV-a, deci distinct de drepturile de solidaritate (din generația a treia a drepturilor omului).

³ Mai trebuie să ținem seama și de OECD Guidelines, care au stabilit un standard internațional pentru măsurarea bunăstării dar și de Raportul Fericirii la nivel Global (unde fericirea a fost măsurată în termeni de ”satisfacție a vieții”). A se vedea pe larg, Irina Moroianu Zlătescu, *Human rights. A dynamic and evolving process*, Ed. Pro Universitaria, București, 2015, pp. 455-456.

⁴ Deși aici apare o întreagă discuție, dacă aplicăm parametrii nivelului de viață ai societăților occidentale avansate la alte tipuri de societăți, precum și viziunea occidentală despre ce înseamnă bunăstare sau standard ridicat de viață sau satisfacția vieții (având deci, o raportare limitată, din prisma civilizației occidentale, a fericirii, la alte tipuri de societăți, culturi și civilizații).

⁵ A se vedea pe larg, de exemplu, *The Millennium Development Goals Report*, 2014, www.undp.org/content/undp/en, accesat la data de 31 martie 2015.

Starea de fericire ține însă și *de viziunea subiectivă a ființei umane despre fericire, viziune distinctă, de-a lungul timpului* (starea de fericire a ființei umane în epoca antică sau în cea medievală fiind diferită de starea de fericire a omului de la începutul sec. XXI).

În al doilea rând, fericirea depinde și *de tipul de societate la care ne raportăm*, fiind foarte greu să se realizeze o apropiere a diferitelor standarde actuale de măsurare a fericirii spre a identifica ”o stare de fericire a omului de la începutul sec. XXI” ca și ființă *trăind într-o societate globalizată*. Este o mare provocare pentru experții organizațiilor internaționale precum ONU, UE, Consiliul Europei și alte organizații cu competențe în domeniul protecției drepturilor omului, de a identifica o stare de fericire ”universal aplicabilă” oamenilor, indiferent de societățile în care ei viețuiesc, indiferent de aria civilizațională de care ei aparțin.

Fericirea, ca stare profund subiectivă, depinde foarte mult, în opinia noastră și *de profilul cultural, social, politic, economic al societății respective*, ea fiind înțeleasă în mod diferit în aria civilizațională occidentală (mai orientată spre un mod de viață consumist, desacralizat, materialist) decât în aria civilizațională orientală (unde dimensiunea spirituală este puternic influențată de factorul religios și unde starea de fericire se leagă puternic de această dimensiune spirituală, morală, etică, dimensiune care tinde să fie ignorată sau ridiculizată chiar, în societățile vestice occidentale). Deci, *fericirea este percepută de oameni diferit în funcție de tipul de societate în care ei viețuiesc și de apartenența acestora la o anumită arie civilizațională*, ce, de-a lungul istoriei, și-a construit și consolidat o anume viziune despre starea de fericire, adânc influențată și modelată de viziunea filozofică, religioasă ori laică.

În al treilea rând, starea de fericire *depinde și de condiția socială concretă a omului, de relația sa (directă sau nu) cu natura, de nivelul său de educație* (și implicit, de modul de a percepe, *prin prisma culturii sale*, natura, cosmosul, realitatea înconjurătoare și realitatea spirituală, de modul de a se relaționa cu aceste realități, de modul de a se relaționa cu Dumnezeu, cu ceilalți oameni. Într-un fel se simte fericit un om simplu din provincie și în alt fel se simte fericit un om trăitor într-un megalopolis/metropolă. Într-un fel se simte fericit un om mai aproape de natură (trăind într-un mediu nealterat de societatea industrială și de poluarea sa specifică) și în alt fel se simte fericit un om trăind într-o mare aglomerație urbană (cu diferite tipuri de poluări și de provocări ce țin de modul de viață stresant al acestor societăți urbane). Într-un fel se simte fericit omul intelectual (ascultând Chopin sau Beethoven sau asistând la un spectacol de operă și în alt fel se va simți fericit un om cu o cultură sau cu o condiție socială medie sau sub-medie, ascultând un alt tip de muzică). Într-un fel se simte fericit un om cu o pregătire și o personalitate predominant spirituală (un călugăr, un preot, un cărturar dar un om simplu din provincie), care se poate mulțumi cu puține bunuri materiale (ceea ce, după standardul lumii consumiste de azi poate să nu ducă la starea numită ”satisfacția vieții” sau ”bunăstarea”- calculată după indici care măsoară fericirea materială) și în alt fel se simte fericit un om dintr-o metropolă/megalopolis, obișnuit cu condiția sa de consumator, pentru care fericirea reprezintă o acumulare de bunuri materiale sau plăcerea de a cheltui bani, pur și simplu. Într-un fel se simte fericit un om care are bunuri materiale de consum (sau de uz comun), pe care le ia la preț redus și în alt fel se simte

fericit un VIP care-și cumpără doar produse de firmă, costisitoare (de unde, se decelează două tipuri de "bunăstare" ce au legătură cu *condiția financiară a omului dar și cu așezarea lui în ierarhia societății respective, precum și cu gradul său de cultură*).

Starea de fericire, ca stare subiectivă, profund personală și unică, depinde și de *experiența de viață a individului respectiv, de mediul în care trăiește, de personalitatea omului respectiv* (întrucât diversitatea umană, unicitatea ființei umane sunt factori ce impun o definiție individuală, personală a fericirii). Fericirea este, din acest punct de vedere (al dimensiunii sale spirituale), *un drept individual, personal, având un conținut unic, în funcție de fiecare ființă umană în parte*.

Prin urmare, există o serie de factori *temporali, sociali, de natură civilizațională, de personalitate, de pregătire culturală* a individului care definesc *dimensiunea spirituală* a dreptului la fericire, ca drept individual.

O altă dimensiune a dreptului la fericire *este și latura materială*, care alcătuiește ceea ce organizațiile internaționale, prin măsurători a "stării de fericire", consideră a fi "starea de bunăstare" sau "satisfacția vieții" (un aspect *limitat*, în opinia noastră, față de conținutul *complex* al stării de fericire).

În general, doctrina consideră dreptul la fericire *ca un drept individual, ca un drept din categoria drepturilor omului* (care sunt, în marea lor majoritate, *drepturi intuituu personae* sau subiective), ce trebuie recunoscut, protejat și asigurat de state, în ordinea lor națională (la nivel constituțional, inclusiv), precum și la nivel regional și internațional (în cadrul comunității civilizate și democratice internaționale).

Dreptul la fericire, *ca drept individual*, face parte din categoria drepturilor omului numită de "*ultimă generație*". La acest punct, există o *dispută în doctrina de drept internațional*, referitor la considerarea corectă a dreptului la fericire ca "*drept de ultimă generație*" (adică, pentru unii autori, acest drept *făcând parte din categoria "drepturilor de solidaritate"*). Din categoria drepturilor de solidaritate, alături de dreptul la fericire, ar face parte și alte drepturi precum: dreptul la pace și securitate; dreptul la dezvoltare; dreptul la un mediu sănătos⁶. Este dificil de asigurat starea de fericire a unor colectivități, indivizi, popoare, dacă nu sunt în prealabil, asigurate aceste drepturi de solidaritate menționate mai sus.

Dacă prima parte a doctrinei insistă pe caracterul juridic de "*ultimă generație*" a dreptului la fericire (adică asupra caracterului de "*drept de solidaritate*" -*drept colectiv*-), o altă parte a doctrinei consideră că dreptul la fericire intră în categoria drepturilor "*de ultimă generație*" (adică, a celor ulterioare drepturilor de solidaritate). Este vorba de categoria *drepturilor de generația a patra, care presupune drepturi speciale*, precum dreptul persoanei la

⁶ Raluca Miga Beșteliu, *Drept internațional. Introducere în dreptul internațional public*, Ed. All- B, București, 1998, pp. 198-199.

un adăpost/housing, dreptul persoanei de a cere din partea corporațiilor o responsabilitate socială pentru deciziile, strategiile, acțiunile și politicile corporative (human rights and business law/social corporate responsibility), dreptul persoanelor cu dizabilități și altele, care trebuie să primească o reglementare juridică adecvată la nivel internațional în deceniile următoare.

2. Dreptul la fericire, ca drept al popoarelor: o inovație în reglementarea juridică la nivel internațional și regional

În a doua sa accepțiune, privit ca *drept colectiv* (așa cum este și dreptul la autodeterminare⁷), *dreptul la fericire realizează, în opinia noastră, o conexiune inovatoare între materia drepturilor omului și dreptul internațional* (aici, înțeles ca *drept inter-statal*, în care *statele* au calitatea de subiect de drept originar, principal și suveran). El depășește nivelul individual de protecție juridică și se înscrie în *categoria drepturilor popoarelor, alături de dreptul popoarelor la autodeterminare*.

Este corect, în opinia noastră, să considerăm de la bun început (odată ce îl privim ca un drept colectiv), dreptul la fericire ca *un drept al popoarelor, mai degrabă decât ca drept al statelor*, deoarece statele sunt entități abstracte, artificiale, construite, spre deosebire de ființele umane cărora le este specifică starea de fericire tocmai în virtutea personalității, unicității lor și condiției umane. De aceea, dreptul la fericire ar putea fi alăturat altor drepturi colective (precum dreptul popoarelor la autodeterminare), având în vedere destinatarul său (popoarele), fiind asociat cu oamenii, în ansamblul lor (prin conexiunea cu materia *drepturilor omului*, categoria drepturilor de solidaritate) și *mai puțin cu drepturile statelor* (cum apar acestea menționate în Carta Drepturilor și Îndatoririlor Economice ale statelor, de exemplu⁸).

Dacă vom considera dreptul la fericire ca drept colectiv (privind *popoarele*), apreciem că aici se poate introduce o inovație doctrinară interesantă față de actualul stadiu de reglementare la nivel internațional al acestui drept (dreptul la fericire, ca drept colectiv, din categoria drepturilor de solidaritate, adică din materia *drepturilor omului*). *S-ar putea realiza, cu această ocazie, o consacrare în documente internaționale (la nivelul ONU) și regionale (la nivelul UE, al Consiliului European și al altor organizații internaționale regionale) a dreptului la fericire ca drept al popoarelor (alături de dreptul popoarelor la autodeterminare)*. **Actualmente, nu există o consacrare la nivel de documente juridice internaționale și regionale a dreptului la fericire privit ca "drept al popoarelor", nu ca "drept de solidaritate" (adică, din prisma**

⁷ Ludovic Takacs, Marțian Niciu, *Drept internațional public*, Ed. Didactică și Pedagogică, București, 1976, pp. 43-45.

⁸ Idem, pp. 55-56.

”ultimei generații a drepturilor omului”, ca drepturi *individuale prin natura lor* și doar pe cale de excepție- din prisma conținutului drepturilor de solidaritate- ca drepturi colective însă nici atunci ca ”drepturi ale popoarelor” ci *ale oamenilor, în ansamblu*).

Odată ce s-a realizat consacrarea juridică (prin tratat internațional, asumat de state) a dreptului la fericire ca **”drept *al popoarelor*”, acest drept *depășește materia drepturilor omului, intrând sub incidența dreptului internațional public, privit ca drept inter-statal (privind statele, relațiile juridice dintre state și prin excepție, popoarele ca subiecte de distincte de drept internațional*⁹).**

Actualmente, în dreptul internațional se admite că popoarele reprezintă un subiect special, distinct, de drept internațional (noțiunea juridică de ”popor” fiind introdusă în 1945 în dreptul internațional, prin Carta Națiunilor Unite, art.1, alin.2 și art. 55, care se referă explicit la ”principiul egalității în drepturi a popoarelor și la dreptul lor de a dispune de ele însele” însă, după cum remarcă doctrina, ne-beneficiind în prezent, de girul unei jurisdicții internaționale care să o consacre, cum a fost cazul organizațiilor internaționale¹⁰).

De asemenea, trebuie să facem o distincție între ”popoare” (categoria juridică de ”popor” în dreptul internațional) și ”mișcări de eliberare națională” (manifestate, după cum se amintește în doctrină, în viața internațională, în perioada luptei anti-colonialiste și anti-imperialiste de după cel de-al doilea război mondial, ca niște entități politice reprezentând popoare încă neconstituite în state¹¹).

Propunem consacrarea (printr-o inițiativă diplomatică a României, în acest sens) la nivel juridic regional și internațional (inclusiv printr-o serie de tratate încheiate de UE cu state terțe) a recunoașterii de către state, în ordinea juridică internațională a sec. XXI, *a dreptului la fericire ca drept al popoarelor*, alături de alte drepturi ale popoarelor deja consacrate, precum: dreptul popoarelor de a dispune de ele însele (dreptul la autodeterminare), dreptul popoarelor de a dispune liber de resursele lor naturale sau egalitatea în drepturi a popoarelor.

⁹ Ion Diaconu, *Tratat de drept internațional public*, vol. I, Ed. Lumina Lex, București, 2002, pp. 474-475 și urm., unde autorul consideră că *doar popoarele care luptă pentru independență* au calitatea de titular de drepturi și obligații pe plan juridic internațional (și doar în mod limitat și într-un anumit moment, odată cu lupta lor pentru independență de sub jugul colonialist); în al doilea rând, se realizează *o confuzie în doctrină între popoarele care luptă pentru independență și mișcările de eliberare națională* (care sunt entități, expresii organizate ale voinței unor popoare de a lupta pentru independență sau de a își construi un stat). În ceea ce ne privește, *considerăm că popoarele reprezintă o categorie distinctă de subiecte de drept internațional* în raport cu statele, ne-limitându-o doar la statutul popoarelor ce luptă pentru independență ci avem în vedere și principiul egalității în drepturi a popoarelor, dreptul popoarelor de a își construi și dezvolta liber sistemul lor economic, social și cultural, politic (ceea ce exprimă *un proces continuu de afirmare a suveranității naționale, care depășește perioada de lupta pentru independență*), dreptul la dezvoltare, dreptul popoarelor de a dispune liber de resursele lor naturale - drepturi care *sunt consfințite cu referire directă la popoare*, în plan juridic internațional.

¹⁰ Raluca Miga Beșteliu, op. cit., p. 133.

¹¹ Idem, p. 133.

Să ne reamintim că originea dreptului popoarelor la autodeterminare stă într-un document politic, în Declarația președintelui american W. Wilson dar și în tratatele de pace din 1919 (ce au consfințit destrămarea imperiilor țarist, otoman și austro-ungar și formarea unor state independente)¹². Carta ONU este însă documentul internațional prin care s-a realizat transformarea unui principiu politic într-unul juridic, la care se adaugă consacrarile juridice ulterioare conferite de cele două Pacte internaționale în materia drepturilor omului, din 1966¹³.

3. Dreptul la fericire, din prisma dreptului popoarelor la dezvoltare

După cum s-a arătat în doctrină, încă din anii 50 au fost propuse duzini de definiții asupra termenului de "dezvoltare", dintre care remarcăm pe cele ce reproșează țărilor bazate pe modelul societății industriale și de consum, modul specific de a se dezvolta „prin distrugerea de o manieră generalizată și prin transformarea mediului natural și a raporturilor sociale, în vederea asigurării unei producții crescute de mărfuri, destinate unei cereri solvabile”¹⁴. Din această modalitate viciată de a gândi dezvoltarea (considerată, de o parte a doctrinei, un efect al gândirii occidentale de inspirație neoliberală) ar trebui să se iasă, refuzându-se astfel, „occidentalizarea lumii, uniformizarea planetară sub dominația tot mai accentuată a firmelor transnaționale” (după cum s-a arătat în colocviul internațional despre „post-dezvoltare”, intitulat „*Défaire le développement-Refaire le monde*”/UNESCO, martie 2002).

Consacrarea dreptului popoarelor la dezvoltare apare pe fundalul mișcărilor de eliberare națională, al proceselor de decolonizare de după sfârșitul celui de-al doilea război mondial, care aduc în scenă actorii din lumea a treia. Mai târziu, PNUD (Programul Națiunilor Unite pentru Dezvoltare) leagă dreptul la dezvoltare al popoarelor de drepturile omului și de anumiți factori considerați ca indicatori pentru măsurarea gradului de dezvoltare al țării: speranța de viață, indicele de alfabetizare al adulților, venitul pe cap de locuitor, la care s-a adăugat și un indice de "măsurare a libertății umane" (respectarea drepturilor omului, măsurată prin indici precum nivelul populației din închisori față de populația totală), aspecte care însă, nu au fost luate în considerare de organizații precum FMI sau Banca Mondială în conturarea definițiilor privind strategiile naționale de dezvoltare, propuse de acestea țărilor sărace¹⁵. Trebuie să mai amintim și conceptul novator propus tot de PNUD, de „dezvoltare a capacităților”, destinat favorizării de proiecte dezvoltând capacitatea de administrare și de gestiune a țărilor în curs de dezvoltare

¹² Ibidem, p. 133.

¹³ Ibidem, p. 133-134.

¹⁴ Marie-Claude Smouts, Dario Battistella, Pascal Vennesson, *Dictionnaire des relations internationales*, Dalloz, Paris, 2006, p. 123-124.

¹⁵ Idem, p. 124-125.

(concepție preluată ulterior de Banca Mondială, în abordările sale mai recente asupra strategiilor de dezvoltare privind țările sărace)¹⁶.

Dreptul popoarelor la dezvoltare este consacrat în art. 1, alin. 1 din Pactul internațional privind drepturile civile și politice și din Pactul internațional privind drepturile economice, sociale și culturale, ambele adoptate și deschise spre semnare în 1966¹⁷. Conform acestui alineat, dreptul la dezvoltare al popoarelor *apare în cadrul conținutului mai larg al dreptului popoarelor la autodeterminare*¹⁸.

Dreptul popoarelor la autodeterminare mai presupune, *în afară de dreptul popoarelor la a își asigura liber dezvoltarea economică, socială și culturală*, și un alt drept (politic): *dreptul popoarelor de a își determina liber statutul lor politic*. De aceea, din această perspectivă juridică, putem considera alte documente juridice internaționale *marcante pentru apariția și dezvoltarea dreptului popoarelor la autodeterminare* (precum Declarația AG.ONU pentru acordarea independenței țărilor și popoarelor coloniale, adoptată prin Rezoluția 1514 /XV din 14 decembrie 1960¹⁹ sau Declarația AG.ONU referitoare la principiile dreptului internațional privind relațiile prietenești și cooperarea între state potrivit Cartei ONU, adoptată prin Rezoluția 2526/XXV din 1970²⁰) ca fiind, *implicit, documente de referință* pentru istoria consacrării juridice internaționale a *dreptului popoarelor la dezvoltare*.

¹⁶ Ibidem, p. 125.

¹⁷ Institutul Român pentru Drepturile Omului, *Principalele instrumente internaționale privind drepturile omului la care România este parte*; vol.1, *Instrumente universale*, ed. IRDO, București, 2002.

¹⁸ A se vedea și Ion Diaconu, op. cit., p. 309.

¹⁹ *În această Declarație se consacră practic, categoria juridică de "popor"*, în text fiind utilizat predominant termenul de "popor" și nu cel de state sau țări. Astfel, se proclamă: principiul egalității în drepturi și al liberei determinări a tuturor popoarelor; principiul popoarelor de a dispune liber, conform propriilor interese, de bogățiile și resursele lor naturale; dreptul inalienabil al tuturor popoarelor la deplină libertate, la exercitarea suveranității lor și la integritatea teritoriului lor național; dreptul popoarelor la dezvoltare economică, socială și culturală. Totodată, Declarația realizează o conexiune între drepturile omului și procesul anti-colonialist, precum și drepturile popoarelor de a se elibera de subjugare, dominație și exploatare străină, considerând aceste situații ca "negări ale drepturilor fundamentale ale omului, contrarii Cartei ONU și piedici în calea promovării păcii și cooperării mondiale". Cf. Rezoluției AG.ONU 1514/XV din 14 dec. 1960, în Adrian Năstase, *Documente fundamentale ale dreptului internațional și ale relațiilor internaționale*, ed. îngrijită de Roxana Frailich, Regia Autonomă Monitorul Oficial, Asociația Română pentru Educație Democratică, București, 1997, pp. 298-299.

²⁰ În Adrian Năstase, op. cit., pp. 310-316. Această Rezoluție este dedicată în principal, reglementării pe plan juridic internațional a relațiilor dintre state *însă cuprinde și referiri explicite la categoria juridică de "popor"*, reluând și întărind *consacrarea juridică a principiilor referitoare la popoare, unele dintre ele deja consacrate în Carta ONU*: recunoașterea faptului că «principiul egalității în drepturi a popoarelor și al dreptului lor de a dispune de ele însele constituie o contribuție semnificativă la dreptul internațional contemporan și că aplicarea lui efectivă este de cea mai mare importanță pentru a promova relații prietenești între state bazate pe respectarea principiului egalității suverane». De asemenea, este consacrată obligația statelor de «a se abține la a recurge la orice măsură de constrângere care ar lipsi popoarele menționate în cuprinsul principiului egalității în drepturi a popoarelor și al dreptului popoarelor de a dispune de ele însele, de dreptul lor la autodeterminare, la libertate și independență». Principiul egalității în drepturi a popoarelor și a dreptului lor de a decide de ele însele este consacrat *în mod separat*, în cadrul setului de principii referitoare la state, de unde și *caracterul juridic distinct de subiect de drept internațional, pentru popoare, în raport cu statele*.

Este unanim admis în doctrină că *dreptul la autodeterminare are ca subiect popoarele și nu statele*, din reglementările ONU în domeniu desprinzându-se anumite puncte de reper în *definirea noțiunii de "popor"*: "o entitate socială clar determinată prin caracteristici proprii"; "entitatea să aibă legătură cu un teritoriu (indiferent dacă s-a produs în istorie o înlăturare ilicită a poporului respectiv de pe acel teritoriu, acesta fiind înlocuit artificial cu o altă populație)"; distincția între popor și minoritățile etnice, religioase și lingvistice²¹. Este important de remarcat, în concepția Pactelor internaționale din 1966 cât și a Declarației AG.ONU privind principiile de drept internațional, din 1970, faptul că nu sunt considerate "popoare" minoritățile naționale trăind într-un anumit stat, în consecință, ele neputând revendica un "drept la secesiune"²².

Cu privire la *consacrarea juridică la nivel internațional a noțiunii de "popor"*²³, mai amintim și Rezoluția AG.ONU 2131/XX adoptată în 21 dec. 1965. Textul rezoluției prevede explicit, încă din preambul, principiul egalității în drepturi a popoarelor și dreptul popoarelor de a dispune de ele însele; reafirmă dreptul inalienabil al tuturor popoarelor la deplină libertate, la exercitarea suveranității lor și la integritatea teritoriului lor național, precum și dreptul popoarelor la liberă dezvoltare, proclamat deja în rezoluția AG.ONU 1514/XV din 14 dec. 1960. De asemenea, în paragraful 6, Rezoluția 2131/XX din 21 dec. 1965 prevede obligația tuturor statelor de a respecta dreptul popoarelor și al națiunilor la autodeterminare și independență, prevăzându-se exercitarea liberă a acestui drept, în afara oricărei presiuni exterioare și cu respectarea absolută a drepturilor omului (din nou, corelația juridică dintre necesitatea respectării drepturilor omului, procesul decolonizării și drepturile popoarelor, ca o categorie juridică distinctă față de state, în planul dreptului internațional)²⁴.

Doctrina consideră dreptul popoarelor la autodeterminare ca un *drept permanent și imprescriptibil*, care creează în sarcina statelor anumite obligații generale (precum obligația de abținere de la orice acțiune vizând ruperea totală sau parțială a unității naționale și integrității teritoriale a altui stat sau țări) și speciale²⁵ (obligația oricărui stat de a favoriza împreună cu alte state sau separat realizarea acestui principiu", precum și obligația "de a ajuta Organizația

²¹ Raluca Miga- Beșteliu, op. cit., p. 134.

²² Ion Diaconu, op. cit., p. 314.

²³ Alți autori consideră că nu există o definiție unanim admisă a conceptului de "popor" în dreptul internațional (decelându-se aici două teorii, cea germană/obiectivă, privind existența unei colectivități umane care posedă elemente comune etnice, culturale, lingvistice și chiar geografice și teoria franceză/subiectivă, după care existența unui popor este determinată de voința unei colectivități de a trăi în comun). Chiar și în absența unei definiții unanim admise, evoluția practicii internaționale și consacrarea drepturilor popoarelor în plan juridic internațional au continuat. A se vedea Ion Diaconu, op. cit., p. 314.

²⁴ Cf. Adrian Năstase, op. cit., pp. 305-306.

²⁵ Raluca Miga Beșteliu, op. cit. p. 135.

Națiunilor Unite să se achite de răspunderile pe care i le conferă Carta, în ceea ce privește aplicarea acestui principiu”²⁶.

În ceea ce privește dreptul popoarelor la dezvoltare, acesta este un drept *regăsit în conținutul juridic al dreptului popoarelor la autodeterminare*²⁷. Însă, deși el este consacrat, juridic implicit, prin documentele internaționale și regionale (de exemplu Actul Final de la Helsinki/1975)²⁸ odată cu consacrarea dreptului la autodeterminare, doctrina mai are în vedere și un drept la dezvoltare trecut în categoria ”drepturi colective” (așa-numitele ”drepturi de solidaritate”), din domeniul *protecției drepturilor omului* (un sub-domeniu, la rândul său, al dreptului internațional). Este vorba de dreptul la dezvoltare ”*revendicat în primul rând, de state altor state și comunității internaționale*”²⁹, statele având obligația de a asigura, prin autoritățile lor competente, dezvoltarea armonioasă pe palierele economic, social, cultural, politic a poporului respectiv. Datorită stadiului de globalizare crescut de la începutul sec. XXI, statele sunt mai puternic impulsionate să consolideze și să extindă cooperarea dintre ele, spre a asigura acest drept colectiv (considerat un drept al indivizilor dar și al popoarelor). Ca *drept al statelor* (sau al țărilor), dreptul la dezvoltare este invocat îndeosebi de țările în curs de dezvoltare sau sub-dezvoltate împotriva țărilor puternic industrializate, în diferite procese și negocieri diplomatice (falia Nord/Sud), din nevoia de a găsi soluții de contracarare a diferitelor politici cu un puternic impact negativ asupra mediului înconjurător, uneori asupra altor drepturi colective precum dreptul la pace și securitate.

Între drepturile colective (cele din categoria *drepturilor omului* dar și privite ca drepturi *ale popoarelor*) considerăm că se află *o relație de interdependență*, ca și între toate tipurile de drepturi ale omului, încălcarea unuia determinând o încălcare a altor drepturi. Dacă statele puternic industrializate asigură popoarelor și indivizilor de pe teritoriul lor sau supuși jurisdicției lor, *un drept la dezvoltare la cele mai înalte standarde de viață* (după criteriile societății globale în curs de construire la începutul sec. XXI, pornind de la modelul capitalist vestic), *aceasta poate avea efecte negative asupra asigurării, aceluiași popoare și indivizi (dar și asupra popoarelor și indivizilor din țările sub-dezvoltate sau în curs de dezvoltare, prin efecte negative transfrontaliere de deteriorare sau poluare a naturii), a dreptului la un mediu natural sănătos sau a dreptului la pace și securitate* (dacă, pentru asigurarea unor resurse prime pentru economia

²⁶ Este vorba de principiul egalității în drepturi a popoarelor și al dreptului lor de a decide de ele însele, din Declarația AG. ONU, referitoare la principiile dreptului internațional privind relațiile prietenești și de cooperare între state potrivit Cartei ONU, adoptată prin Rezoluția 2625/XXV din 1970.

²⁷ Ion Diaconu, op. cit., p. 307. Dacă dreptul la autodeterminare este considerat în dreptul internațional și în doctrină ca un drept permanent și imprescriptibil al popoarelor, rezultă și că dreptul la dezvoltare al popoarelor împrumută aceleași caractere juridice ca și dreptul în conținutul căruia intră.

²⁸ Încă din 1975, acest document enunță, în plin proces de decolonizare, principiul în virtutea căruia ”toate popoarele au întotdeauna dreptul în deplină libertate să-și determine, atunci când doresc și cum doresc, statutul politic, intern și extern fără nici un amestec din afară și să-și continue, cum doresc, dezvoltarea politică, economică, socială și culturală”. A se vedea și Ion Diaconu, op. cit. pp. 308-309.

²⁹ Raluca Miga Beșteliu, op. cit., p. 199.

dezvoltată a unei țări trebuie să se stârnească un conflict armat, în contextul unei crize globale privind acea resursă).

Raportat la dreptul popoarelor la fericire, ca nou drept colectiv pe care îl propunem a fi consacrat la nivel internațional și regional, având ca destinatar *popoarele* (nu doar indivizii), rezultă că *niciun popor nu își poate asigura o stare de fericire în mod izolat față de celelalte*, deoarece starea de fericire a unui popor s-ar putea traduce într-o stare de sărăcie, de subdezvoltare, de conflict armat, de insecuritate și degradare a mediului *pentru alte popoare* (principiu ce a dus la consacrarea dreptului popoarelor la auto-determinare, adică de a se elibera de colonialism și imperialism, procese bazate tocmai pe această exploatare, jefuire și asuprire a unor popoare de către altele, auto-considerate superioare cultural și civilizațional primelor).

Deci, doar *aparent, dreptul popoarelor la auto-determinare este un drept ce ar sugera o lume westphaliană*, a statelor nou înființate, eliberate de sub jugul imperialist și colonialist, adică o lume a statelor *separate de granițe fixe și intangibile*. În societatea globală a sec. XXI *asistăm la o transformare a conținutului acestui drept la auto-determinare al popoarelor, care primește influențele globalizării și permeabilității frontierelor, cât și influența concurenței statelor-națiune de către actori non-statali diverși*. Datorită *globalizării problemelor de mediu* (de la încălzirea globală, la defrișări masive de păduri și poluări industriale de ape cu consecințe transfrontaliere), *dreptul la dezvoltare al popoarelor dar și dreptul la fericire al popoarelor* (ce urmează a fi consacrat la nivel internațional, pentru a asigura o evoluție importantă a întregului drept internațional, la nivelul provocărilor sec. XXI) primesc *un conținut juridic ce răspunde presiunilor și provocărilor unei societăți globale (post-statale), stimulând nivelul de solidaritate și de cooperare între popoare* pentru combaterea fenomenelor negative la nivel global, aduse de globalizarea violenței, de cea economică și a mișcărilor migratorii de persoane, de radicalizarea sărăciei și a subdezvoltării în anumite regiuni. În acest context global, radical schimbat față de mediul politic internațional de după 1945, *este limpede ca societățile industrializate, de consum, poluate și poluatoare, puternic urbanizate nu mai pot reprezenta etalonul fericirii pentru omul sec. XXI*.

Odată cu schimbarea tipului de societăți (trecerea la eco-societăți, la societățile post-consum, bazate pe reducerea deșeurilor, pe reducerea poluării, pe reciclarea deșeurilor și pe un cu totul alt tip de relaționare a omului, a statului, a colectivităților locale, regionale, cu natura³⁰), *se va realiza și un alt tip de etalon pentru măsurarea fericirii omului sec. XXI și popoarelor* în comparație cu ceea ce era perceput ca "fericire" și "dezvoltare" pentru oamenii și popoarele din secolele ce au consacrat apogeul societăților colonialiste, imperialiste sau a celor industriale, de consum.

De asemenea, în ceea ce privește *dreptul popoarelor la dezvoltare*, mai trebuie menționată și Declarația privind dreptul la dezvoltare, adoptată de AG.ONU prin Rezoluția

³⁰ Daniel Goleman, *Inteligența ecologică*, trad. Anca Parepa, ed. Curtea Veche, București, 2009, pp. 39-62.

41/128 din 4 dec. 1986, în care *se încadrează acest drept în categoria drepturilor fundamentale ale omului*, „pe baza căruia orice om și toate popoarele sunt îndreptățite să participe la dezvoltarea economică, socială, culturală și politică, să contribuie la aceasta și să se bucure de această dezvoltare, în acest cadru putând fi realizate pe deplin toate drepturile omului și libertățile fundamentale”³¹.

Conectând *dreptul popoarelor la dezvoltare cu dreptul la fericire*, alți autori vorbesc de un drept la fericire atât al individului-cetățean cât și al popoarelor, încadrabil ca drept inalienabil, în categoria drepturilor omului și unde sensul dreptului la fericire, în plan juridico-politic, este reprezentat de „armonia existentă între puterea unică a statului și puterea suverană a națiunii”³². Dar, în altă parte a lucrării respective, se consideră de către același autor, că *există o conectare (mergând până la confundare) între dreptul la autodeterminare și dreptul popoarelor la fericire*: „există o căutare legitimă a fericirii de către națiuni, înțeleasă ca o stare spre care acestea năzuiesc în mod legitim, fie că este vorba de constituirea unui stat sau de respectarea propriei suveranități nesocotite sau încălcate de alți actori ai vieții internaționale”³³. Din această perspectivă, dreptul la fericire al națiunilor (sau al popoarelor) este redus la un drept la rezistență împotriva exploatării, asupririi, oprimării acelei națiuni (deci, există o întoarcere la dreptul popoarelor la auto-determinare): „o națiune îngenunchiată de proprii conducători sau de alte state este îndreptățită să-și caute fericirea, inclusiv prin luptă armată”, se consideră în această viziune³⁴. *Dreptul la fericire al națiunilor devine astfel, sinonim cu dreptul la auto-determinare*, o confuzie juridică pe care *ar trebui să o evităm*, în opinia noastră, având în vedere conținutul juridic *complex* al dreptului la fericire, atât luat ca drept individual cât și ca drept al popoarelor. În al doilea rând, trebuie să reținem că, în această concepție, dreptul la fericire al omului și al națiunilor este limitat la un *drept la fericire politică*, deși „nicio constituție nu poate să prevadă rețeta fericirii și nici să instituționalizeze ca atare și explicit un drept individual la fericire”³⁵.

Conectarea între dreptul popoarelor la dezvoltare și dreptul lor la fericire *privește însă un sens mai larg* decât cele precizate mai sus; astfel, dreptul la fericire al popoarelor ar însemna „libertatea fiecărui *popor* de a își alege ce orânduire socială și de stat dorește, de a adopta organizarea la care aspiră fără niciun amestec sau presiuni din afară și deci, fericirea popoarelor apare aici ca libertatea popoarelor de a își înfăptui nestingherit suveranitatea națională”³⁶. Este un punct de vedere pe care îl regăsim la o altă parte a doctrinei, care nu admite că popoarele ar constitui o categorie juridică distinctă în raport cu statele³⁷. Dând exemplul art. 1/ Carta

³¹ Raluca MigaBeșteliu, op. cit., p. 199.

³² Cristian Ionescu, *Fundamentarea teoretică a dreptului la fericire, ca un drept de natură constituțională*, în revista *Drepturile omului*, ed. Institutul Român pentru Drepturile Omului, anul XXII, nr. 4/2012, p. 15.

³³ Idem, p. 14.

³⁴ Ibidem, p. 14.

³⁵ Ibidem, p. 13.

³⁶ A se vedea Grigore Geamănu, *Drept internațional public*, vol. I, Ed. Didactică și Pedagogică, București, 1981, p. 181.

³⁷ Idem, op. cit., p. 181.

Drepturilor și Îndatoririlor Economice ale Statelor³⁸, această parte a doctrinei consideră că „referirea la state *subînțelege* *popoarele* constituite în state naționale suverane și independente dar nu înseamnă conferirea acestora unei calități de subiect activ al dreptului la *auto-determinare -subl.n.-*”³⁹. De asemenea, se atrage atenția că nu ar trebui să facem confuzie între dreptul popoarelor de a își hotărî singure soarta și suveranitatea națională, deoarece primul s-ar referi doar la o perspectivă externă a suveranității, nu la cea internă⁴⁰.

În consacrarea juridică explicită, la nivel regional și internațional, a dreptului popoarelor la fericire, ar trebui să se plece de la Rezoluția adoptată de AG.ONU în 19 iulie 2011, A/RES/65/309, intitulată „*Fericirea: către o abordare holistică a dezvoltării*”, în care se introduce o conexiune directă între dreptul la fericire și dreptul popoarelor la dezvoltare, încă din primul alineat al Preambulului. Referirea la „promovarea avansului economic și al progresului social pentru toate popoarele, principiu și obiectiv al Cartei ONU, la care se adaugă „nevoia de a promova dezvoltarea durabilă și de a atinge Obiectivele de Dezvoltare ale Mileniului”, recunoașterea faptului că „a căuta fericirea este un scop uman fundamental” sau că „fericirea, ca scop universal și aspirație, reprezintă spiritul Obiectivelor de Dezvoltare ale Mileniului” sunt implicite, consacrări juridice ale dreptului la fericire ca drept al omului (se remarcă influența conceptului „*dezvoltării umane*” propus de PNUD în 1990, în Raportul privind dezvoltarea umană). De asemenea, se recunoaște în cuprinsul Rezoluției că atingerea stării de fericire nu este ilustrată de indicatorul PIB-ului dar și faptul că se impune o schimbare în formularea de către state a politicilor lor economice, în sensul de a le fundamenta pe conceptul „*dezvoltării durabile*”, pe o abordare mai echitabilă și echilibrată, pe o promovare activă a fericirii, a bunăstării popoarelor, de combatere a sărăciei. Este o concepție inovatoare despre modul de a gândi politica economică a țărilor, la începutul sec. XXI, având în vedere obligația acestor state de a își corela politicile lor cu Obiectivele de Dezvoltare ale Mileniului și cu întreaga serie de documente internaționale care consacră sintagma de „*dezvoltare durabilă*” (Declarația de la Stockholm/ 1972, Declarația de la Rio/1992, Declarația de la Johannesburg/2002).

În raportul ONU din 2000, intitulat „*We, The Peoples. The role of the United Nations in the 21st century*”⁴¹, se atrage în mod repetat atenția asupra disparităților economice și în dezvoltarea generală dintre țări și popoare, arătându-se că oportunitățile și beneficiile globalizării, la începutul sec XXI, sunt concentrate spre un număr relativ mic de țări, creându-se

³⁸ “Fiecare stat are dreptul suveran de a-și alege sistemul său economic, ca și sistemul politic, social și cultural, în concordanță cu voința poporului său, fără amestec, constrângere sau amenințare, de niciun fel, din afară”.

³⁹ Grigore Geamănu, op. cit., p. 181.

⁴⁰ Ibidem, p. 180.

⁴¹ www.unmillenniumproject.org, accesat la data de 31 martie 2015.

în timp, o situație de decalaj cronic în privința dezvoltării economice, numită în doctrină „falia dintre Nordul industrializat și bogat și Sudul sub-dezvoltat⁴²”.

Dreptul la dezvoltare al popoarelor, și, prin prisma sa, dreptul lor la fericire rămân *puternic dependente de condițiile concrete de trai*, de nivelul de trai pe care statele pot să îl asigure cetățenilor lor, în mod real. Dreptul la dezvoltare al popoarelor nu presupune, la începutul sec. XXI, în condițiile interdependențelor complexe între diferitele sectoare de activități și de politici ale unui stat, doar *dezvoltarea economică ci și dezvoltarea la nivel politic, cultural și social, la nivel educațional* (inclusiv în materia introducerii educației ecologice, de respect și preservare a mediului înconjurător, la generațiile tinere precum și de implementare progresivă a unui tip de politică economică având o puternică dimensiune de mediu). Actuala divergență dintre politicile economice și cele sociale, cât și absența monitorizării, de către state, a efectelor sociale ale politicilor lor economice au fost evidențiate⁴³ ca factori negativi în asigurarea de către state a dreptului la fericire ca drept al omului. Acest drept a fost considerat de către ONU ca rezultând și din indicatori precum: absența corupției la nivel de țară, beneficiul libertăților politice, bogăția internă, rețele sociale puternice, în funcție de care se ajunge la un stadiu de „bunăstare” (de exemplu, țările din Nordul European)⁴⁴.

Principiul 6 din Declarația de la Rio privind Mediul Înconjurător și Dezvoltarea/ 1992, emis sub egida ONU⁴⁵ se referă explicit *la situația țărilor sub-dezvoltate*, cărora li se va acorda o prioritate specifică, prin acțiuni internaționale în domeniul protecției mediului și al dezvoltării (principiu unde se realizează *conexiunea dintre două drepturi de solidaritate*, anume dreptul la dezvoltare al popoarelor și dreptul la un mediu sănătos). Coroborat cu Principiul 7 din același document ar reieși, în opinia noastră, *o conturare posibilă a conținutului juridic al unui drept la fericire al popoarelor* (ce ar urma să facă obiectul unei propuneri speciale în acest sens, la nivelul AG. ONU), realizat, datorită evoluției reglementărilor internaționale (în special, a celor sub egida ONU) *la nivelul provocărilor sistemului internațional de la începutul sec. XXI*. Acest **conținut juridic al dreptului la fericire al popoarelor** ar include: alinierea politicilor statelor la conceptul ”dezvoltării durabile”, asigurarea unui înalt nivel de calitate a vieții pentru toți oamenii, obligația statelor de a reduce și elimina modele nesustenabile de producție și consum, promovarea unor politici demografice adecvate, adoptarea de politici concrete de eradicare a sărăciei și de descreștere a decalajelor din standardele de viață, protecția mediului înconjurător, contribuția statelor la asigurarea unui climat de pace pe plan internațional (Principiile 24 și 25 din Declarație).

⁴² Graham Evans, Jeffrey Newnham, *Dicționar de relații internaționale*, trad. Anca Irina Ionescu, Ed. Universal Dalsi, 2001, p. 139, 212. La fel, Mohammed Bedjaoui, *Pour un nouvel ordre économique international. Nouveaux défis au droit international*, UNESCO; Paris, 1978, pp. 34-35.

⁴³ Irina Moroianu Zlatescu, op. cit., p. 457.

⁴⁴ Idem, p. 456.

⁴⁵ www.jus.uio.no/lm/environmental.development.rio.declaration.1992, accesat la data de 27.03.2015.

Într-o altă rezoluție (66/288) adoptată de AG.ONU în 27 iulie 2012, intitulată „*The future we want*”⁴⁶, statele își arată disponibilitatea de a susține în continuare o dezvoltare durabilă la toate nivelele (integrând aspectele sociale, de mediu, economice și recunoscând interconexiunile dintre aceste aspecte). Prin urmare, *asistăm la o extindere și la o transformare, pe planul reglementărilor internaționale sub egida ONU, a conținutului juridic al însuși termenului de „dezvoltare”, prin introducerea sintagmei mult mai complexe de „dezvoltare durabilă”, care integrează nu doar palierul economic al dezvoltării unui popor ci și pe cel social, cultural și de politici de mediu.*

La începutul sec. XXI se observă, din analiza reglementărilor internaționale privind dreptul la dezvoltare, introducerea unei *accepțiuni juridice bazate pe legătura dintre dreptul la dezvoltare și dreptul la un mediu sănătos*, aspect de care trebuie să se țină cont și în formularea unei propuneri juridice privind conținutul unui drept la fericire recunoscut popoarelor, nu doar indivizilor. Popoarele, în sensul standardelor și evoluției gândirii juridice de la începutul sec. XXI, ar trebuie să își identifice *starea de fericire nu doar ca ”bunăstare”* (în termenii materialişti în vogă în societățile industriale și de consum) *ci și în funcție de realizarea dreptului lor la pace și stabilitate, precum și a dreptului lor la un mediu natural și social sănătos*. Mai mult, sintagma ”dezvoltare durabilă” privește o noțiune a ”dezvoltării” cu extindere temporală, care cuprinde și dreptul *generațiilor viitoare* de a beneficia de un mediu natural și social curat și sănătos, bogat în resurse, în funcție de care să își poată făuri un viitor demn și liber de lipsuri, frică și inegalități⁴⁷.

Prin comunicatul de la Incheon/Republica Coreea, din 16 noiembrie 2012, emis sub egida Oficiului Națiunilor Unite pentru Dezvoltare Durabilă, intitulat „*Întărind planificarea și implementarea capacităților de dezvoltare durabilă în contextul post-Rio*”, se regândește baza economică la scară planetară a societăților organizate în stat. Astfel, se pune accentul, ca o prioritate a sec. XXI, pe nevoia de planificare și de implementare, de către state, *a economiei verzi*, prin care se poate realiza un echilibru între progresul economic și dezvoltarea durabilă. Guvernele naționale și locale sunt chemate ”*să dezvolte foi de parcurs pentru a efectua tranziția spre o economie verde, ca model destinat să răspundă obiectivelor ONU de eradicare a sărăciei și de dezvoltare durabilă*”, se arată în document.

Extinderea conținutului juridic al noțiunii de ”dezvoltare”, în temeiul reglementărilor internaționale (de exemplu, cele inspirate de Declarația Mileniului/2000) transpore și din enumerarea Obiectivelor de Dezvoltare ale Mileniului: reducerea sărăciei și a foametei în lume; asigurarea unei educații primare pentru toți; promovarea egalității între sexe; reducerea mortalității copiilor; îmbunătățirea sănătății materne; combaterea virusului HIV și a altor boli; asigurarea unui mediu înconjurător durabil; participarea la un parteneriat mondial pentru dezvoltare. Ajustorul umanitar acordat de țările dezvoltate celor în curs de dezvoltare sau în stare

⁴⁶ www.uncsd2012.org/thefuturewewant.html, accesată la 30 martie 2015

⁴⁷ Marie Claude Smouts *et alii*, op. cit., p.127-129.

de sub-dezvoltare nu este însă apreciat ca fiind suficient (pentru UE, de exemplu), fiind necesare ”și o armonizare crescută între donatori și o aliniere la strategiile partenerilor pentru a evita constrângeri administrative și costuri inutile țărilor partenere”⁴⁸.

În loc de concluzii:

Datorită interdependențelor complexe stabilite în lumea sec. XXI, între stările de pace, securitate, fericire, bunăstare, protecție a mediului natural și social (urban, inclusiv), conținutul juridic actual (consacrat la nivel juridic internațional) al dreptului internațional în general nu va mai fi actual, necesitând *o re-formulare adecvată, pentru a asigura o protecție a drepturilor omului și popoarelor la nivelul provocărilor globale aduse de secolul XXI*. Dezvoltarea economică, socială, culturală și politică a țărilor și popoarelor, cât și starea lor de fericire vor trebui asigurate de state nu la standardele modelului de societate industrială, poluată și poluatoare, de consum și degradare (până la distrugere)⁴⁹ a mediului înconjurător *ci ținând seama de principiile eco-societăților*⁵⁰ *pe care lumea sec. XXI va fi obligată (spre a își asigura supraviețuirea și bunăstarea sa dar și pe cea a generațiilor viitoare) să le adopte*⁵¹.

Principiile din domeniul dreptului internațional al mediului⁵² vor influența profund limitele și conținutul drepturilor colective (sau de solidaritate) precum dreptul la dezvoltare al popoarelor. *O serie de drepturi actualmente considerate ”individuale” vor căpăta o puternică amprentă colectivă, tinzându-se spre recunoașterea lor regională și internațională ca ”drepturi de solidaritate” sau ca ”drepturi ale popoarelor” (dreptul popoarelor la apă potabilă și de uz igienic, dreptul popoarelor la a fi la adăpost de foamete, dreptul popoarelor la un nivel de trai decent, dreptul popoarelor la a avea o alimentație sănătoasă, nutritivă și echilibrată). Toate aceste drepturi (actualmente, destul de recente și ca drepturi individuale) se vor corela cu dreptul la fericire, recunoscut popoarelor, de unde și o mare evoluție în întreg dreptul internațional public la începutul sec. XXI.*

⁴⁸ Communication from the Commission to the Council, the European Parliament and the Economic and Social Committee- „Speeding up progress towards the Millenium Development Goals- The European Union’s contribution”, COM(2005) 132 final, http://europa.eu/legislation_summaries/development/general_development_framework/r12533_ro.htm

⁴⁹ Unde dreptul de proprietate al omului/statului/colectivităților locale asupra mediului a fost interpretat într-un sens patrimonial, absolutist, de dispoziție absolută asupra naturii transformate în obiect, în neputință de a se apăra, un drept de proprietate mergând până la distrugere sau poluare, fără asumarea responsabilității aferente. A se vedea Mircea Duțu, Andrei Duțu, *Dreptul de proprietate și exigențele protecției mediului*, Ed. Universul Juridic, București, 2011, p. 29-33.

⁵⁰ O interesantă viziune despre eco-societăți, la David C. Korten, *Marea Cotitură. De la Imperiu la Comunitatea Terestră*, trad. de Mihnea Columbeanu, ed. Antet XX Press, 2007, s.l., pp. 238-251.

⁵¹ David Held, Anthony Mc Grew, David Goldblatt, Jonathan Perraton, *Transformări globale. Politică, economie și cultură*, trad. Ramona-Elena Lupașcu, Adriana Ștraub, Mihaela Bordea, Alina-Maria Turcu, Ed. Polirom, Iași, 2004, pp. 432-435. David Korten, *Lumea post-corporatistă. Viața după capitalism*, trad. Nicolae Năstase, Ed. Antet XX Press, 1999, pp. 118- 151. Daniel Goleman, op. cit., pp. 7-14.

⁵² A se vedea Daniela Marinescu, *Tratat de dreptul mediului*, Ed. Universul Juridic, București, 2010, pp. 81-89.

Nu se poate admite ca, în viitor, să se asigure de către state o implementare exclusivistă, în termeni absoluți, a unuia din drepturile de solidaritate (de exemplu, dreptul la dezvoltare) cu prețul desconsiderării, încălcării sau relativizării dreptului popoarelor la un mediu sănătos. Nu se pot admite ierarhizări în domeniul drepturilor de solidaritate (principiu care este valabil pentru toate drepturile omului, nu doar pentru categoria drepturilor de solidaritate), deci nu vom putea considera dreptul la dezvoltare al popoarelor ca fiind superior dreptului popoarelor la un mediu sănătos.

Mai mult, observăm că dreptul la fericire al popoarelor are o legătură strânsă cu fiecare din drepturile de solidaritate, "cele din generația a treia" (dreptul popoarelor la pace și stabilitate, dreptul popoarelor la un mediu natural și social sănătos). Prin urmare, dacă vom susține nevoia de consacrare la nivel juridic regional și internațional a acestui drept (ca "drept din generația a patra"), trebuie să recunoaștem mai întâi starea de interdependență dintre drepturile de solidaritate, echilibru din care se realizează starea de fericire a popoarelor, după criteriile societății sec. XXI, stabilite sub egida ONU, prin consensul statelor participante la un asemenea proiect și răspunzând provocărilor și riscurilor aduse de globalizare.

Bibliografie:

- Bedjaoui, Mohammed (1978), *Pour un nouvel ordre économique international. Nouveaux défis au droit international*, UNESCO; Paris
- Beșteliu Miga, Raluca (1998), *Drept internațional. Introducere în dreptul internațional public*, Ed. All- B, București
- Communication from the Commission to the Council, the European Parliament and the Economic and Social Committee- „Speeding up progress towards the Millenium Development Goals- The European Union’s contribution”, COM(2005) 132 final, http://europa.eu/legislation_summaries/development/general_development_framework/r1_2533_ro.htm
- Diaconu, Ion (2002), *Tratat de drept internațional public*, vol. I, Ed. Lumina Lex, București
- Duțu, Mircea; Duțu, Andrei (2011), *Dreptul de proprietate și exigențele protecției mediului*, Ed. Universul Juridic, București
- Evans, Graham; Newnham, Jeffrey (2001), *Dicționar de relații internaționale*, trad. Anca Irina Ionescu, Ed. Universal Dalsi, s.l.

- Geamănu, Grigore (1981), *Drept internațional public*, vol. I, Ed. Didactică și Pedagogică, București
- Goleman, Daniel (2009), *Inteligența ecologică*, trad. Anca Parepa, Ed. Curtea Veche, București
- Held, David; McGrew, Anthony; Goldblatt, David; Perraton, Jonathan (2004), *Transformări globale. Politică, economie și cultură*, trad. de Ramona–Elena Lupașcu, Adriana Traub, Mihaela Bordea, Alina-Maria Turcu, ed. Polirom, Iași
- Ionescu, Cristian (2012), *Fundamentarea teoretică a dreptului la fericire, ca un drept de natură constituțională*, în revista *Drepturile omului*, ed. Institutul Român pentru Drepturile Omului, anul XXII, nr. 4
- Institutul Român pentru Drepturile Omului (2002), *Principalele instrumente internaționale privind drepturile omului la care România este parte; Vol. 1, Instrumente universale*, ed. a cincea, IRDO, București
- Korten, David (1999), *Lumea post-corporatistă. Viața după capitalism*, trad. Nicolae Năstase, Ed. Antet XX Press, s.l.
- Korten, David (2007), *Marea Cotitură. De la Imperiu la Comunitatea terestră*, trad. Mihnea Columbeanu, ed. Antet XX Press, s.l.
- Marinescu, Daniela (2010), *Tratat de dreptul mediului*, ed. a IV-a, Ed. Universul Juridic, București
- Moroianu Zlătescu, Irina (2015), *Human rights. A dynamic and evolving process*, Ed. Pro Universitaria, București
- Năstase, Adrian (1997), *Documente fundamentale ale dreptului internațional și ale relațiilor internaționale*, ed. îngrijită de Roxana Frailich, Regia Autonomă Monitorul Oficial, Asociația Română pentru Educație Democratică, București, 1997
- Smouts, Marie–Claude; Battistella, Dario; Vennesson, Pascal (2006), *Dictionnaire des relations internationales*, Dalloz, Paris
- Takacs, Ludovic; Niciu, Marțian (1976), *Drept internațional public*, Ed. Didactică și Pedagogică, București
- *The Millennium Development Goals Report*, 2014, www.undp.org/content/undp/en, accesat la data de 31 martie 2015
- www.unmilleniumproject.org, accesat la data de 31 martie 2015.

- www.jus.uio.no/lm/environmental.development.rio.declaration.1992, accesat la data de 27.03.2015.
- www.uncsd2012.org/thefuturewewant.html, accesată la 30 martie 2015